

УДК 336.532.3:[631.15:65.011.4.002.6]

Гуторова І.В., к. е. н, викладач ©

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

АНАЛІЗ ВАРТІСНИХ ПОКАЗНИКІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОСНОВНИХ ВИДІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

У статті проведено аналіз вартісних показників конкурентоспроможності основних видів сільськогосподарської продукції, таких як ціна і собівартість, які знаходять своє відображення в рівні рентабельності виробництва, а також виявлено кількісний вплив факторів на формування його величини.

Ключові слова: конкурентоспроможність, сільськогосподарська продукція, ціна, витрати, рентабельність.

Постановка проблеми. У забезпеченні конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та ефективності аграрного виробництва важливе значення має підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. В умовах посилення євроінтеграційних процесів та загострення конкуренції на ринках сільгосппродукції та продовольства ця проблема набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню питань теорії, методології і практики конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції присвячена чимала кількість праць вітчизняних вчених економістів-аграрників, серед яких О.А. Бужин, Н.Є. Голомша, С.М. Кваша, Д.Г. Легеза, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, Б.К. Супіханов, О.О. Школьний, О.Г. Шпикуляк та ін. Разом з тим, на сьогоднішній день відсутній єдиний погляд науковців щодо сутності даної категорії та методичних підходів до її оцінки. Одні вчені як основний індикатор конкурентоспроможності сільгосппродукції пропонують використовувати показник прибутку (або ж маси прибутку) в розрахунку на 1 га посіву чи голову худоби [1, с. 534, 2, с. 23-24], інші – показники, в основу яких покладені витрати виробництва, ступінь насиченості ринку цим видом товарів та послуг, рівень купівельної спроможності кінцевих споживачів [3, с. 59]. На думку С.М. Кваші, конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції визначається через ціну, якість і ліквідність [4, с. 9]. Однак найбільш поширеним серед економістів-аграрників є погляд, згідно з яким основними показниками конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції є собівартість виробництва, ціна реалізації, а також її якість [5, с. 6; 6, с. 123; 7, с. 4; 8, с. 61-62].

Аналізуючи та синтезуючи представлені в економічній літературі методики оцінки конкурентоспроможності продукції, а також враховуючи

сучасний стан сільськогосподарських підприємств і ситуацію на аграрному ринку, ми дійшли висновку, що оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції має проводитися за двома групами параметрів:

- вартісними показниками, що визначають вигідність продукції для виробника. До вартісних показників конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції відносимо ціну продажу та собівартість реалізації одиниці продукції, які знаходять своє вираження в показнику рентабельності;

- рівнем якості, що показує відповідність якісних характеристик продукції запитам споживачів.

Мета статті. Метою роботи є аналіз та оцінка вартісних показників конкурентоспроможності основних видів продукції рослинництва і тваринництва та виявлення кількісного впливу окремих факторів на рентабельність їх виробництва.

Виклад основного матеріалу. Кризові явища, що супроводжують вже не перший рік розвиток сільського господарства країни, зокрема різке скорочення поголів'я худоби та птиці, зменшення обсягів виробництва окремих видів продукції, неврегульованість міжгалузевих відносин, недосконалість механізмів ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, неналежна державна підтримка аграрного сектору негативно позначилися на фінансових результатах діяльності сільськогосподарських підприємств та на рівні конкурентоспроможності продукції, що ними виробляється.

Так, рівень рентабельності зернових в сільськогосподарських підприємствах Харківської області скоротився з 308,5 % у 1990 р. до -6,6 % у 2009 р., сояшнику – з 255,5 до 45,5 %, плодів – на 47,8 відсоткового пункту, вівни – на 67,5, м'яса птиці – на 64,4, м'яса ВРХ – на 58,9, молока – на 40,3 пункту (табл. 1). Дещо менше знизився рівень рентабельності за іншими видами продукції, за винятком картоплі, рентабельність виробництва якої у 2009 р. зросла порівняно з 1990 р. на 7,1 відсоткового пункту. Стабільно прибутковими протягом усього досліджуваного періоду залишаються лише насіння сояшнику та зернові (за винятком неврожайного 2009 р., коли від реалізації зерна сільгосппідприємства області отримали збиток в розмірі 108,7 тис. грн), чим і пояснюється поступове нарощування питомої ваги вказаних культур в структурі посівних площ підприємства (зернових – з 44,8 % у 1990 р. до 62,6 % у 2009 р., сояшнику – з 7,9 до 19,1 % відповідно). В розрізі зернових культур у 2009 р. найбільш прибутковими були кукурудза на зерно та інші зернові, рівень рентабельності виробництва яких відповідно становив 4,7 та 129,3 %. У цілому за 2005–2009 рр. найбільш конкурентоспроможними серед зернових культур можна вважати кукурудзу на зерно, пшеницю та гречку.

Рівень рентабельності основних видів сільгосппродукції в динаміці за роками суттєво коливається, причиною цього є нерівномірні зміни собівартості і ціни реалізації. За окремими видами продукції собівартість реалізованої продукції зростає більш високими темпами, ніж ціна реалізації, що зменшує прибутковість сільськогосподарського виробництва. Так, у 2000 та 2007 рр., коли

ціна реалізації зернових зростала більш швидкими темпами, ніж витрати на їх виробництво та реалізацію, рівень рентабельності цієї культури був найвищим. Аналогічні висновки можна зробити й щодо інших видів продукції.

Таблиця 1

**Рівень рентабельності (збитковості) виробництва основних видів
сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах
Харківської області*, %**

Вид продукції	Рік						2009 р. +/- до	
	1990	2000	2005	2007	2008	2009	1990 р.	2000 р.
Зерно	308,5	72,3	7,9	38,5	11,2	-6,6	-315,1	-78,9
Насіння соняшнику	255,2	74,7	26,0	86,6	14,6	45,5	-209,7	-29,2
Цукрові буряки	48,1	39,6	-0,1	-18,5	0,1	-11,0	-59,1	-50,6
Картопля	-16,1	8,0	-23,1	38,1	18,7	-20,0	-3,9	-28,0
Овочі відкритого ґрунту	10,8	-12,0	-4,5	51,0	-14,7	+17,9	+7,1	+29,9
Плоди	53,0	-25,4	-36,8	-32,8	-14,5	5,2	-47,8	+30,6
М'ясо: ВРХ	20,6	-46,9	-36,6	-45,7	-26,8	-38,3	-58,9	+8,6
свиней	19,5	-36,7	16,0	-51,2	-13,0	-11,5	-31,0	+25,2
овець та кіз	-18,7	-73,3	-47,3	-66,3	-10,2	-36,9	-18,2	+36,4
птиці	21,3	-57,3	-28,6	-51,1	-20,3	-43,1	-64,4	+14,2
Молоко	44,2	-7,0	6,2	15,6	8,9	3,9	-40,3	+10,9
Яйця	29,2	0,0	9,7	3,0	25,3	-1,6	-30,8	-1,6
Вовна	3,4	-79,5	-84,3	-73,2	-72,6	-64,1	-67,5	+15,4

*Джерело: Статистичний щорічник «Харківська область у 2009 році», с.122.

Для сільського господарства, яке функціонує в умовах, близьких до досконалої конкуренції, оцінка динаміки витрат має важливе значення. Саме в системі витрат-ефективності виробництва формуються головні конкурентні переваги, що в умовах нееластичного попиту є визначальним відносно перспектив реалізації. Однак поряд з аналізом тенденцій зміни витрат заслуговує на увагу й аналіз зміни структури собівартості сільськогосподарської продукції.

За 1990–2009 рр. структура витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах суттєво змінилася. Зменшилась питома вага таких статей витрат, як: витрати на оплату праці (з 31,6 % у 1990 р. до 9,2 % у 2009 р. по галузі рослинництва та з 30,0 до 11,4 % по галузі тваринництва), насіння і посадковий матеріал (з 31,2 % у 1990 р. до 18,3 % у 2009 р.), корми (з 80,7 у 1990 р. до 67,2 % у 2009 р.), амортизацію основних засобів (з 12,4 до 7,6 % по галузі рослинництва). Натомість підвищились витрати на нафтопродукти (з 10,0 % у 1990 р. до 20,4 % у 2009 р. по галузі рослинництва та з 2,3 % у 1990 р. до 4,8 % у 2009 р. по галузі тваринництва), оплату послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями, та інші витрати.

В цілому вважаємо, що основною причиною збільшення собівартості окремих видів продукції більш високими темпами порівняно з реалізаційною

ціною, є зростальний диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію, а також відсутність належного цінового регулювання з боку держави.

На основі аналізу показника рентабельності основних видів сільськогосподарської продукції та динаміки його зміни в сільськогосподарських підприємствах Харківської області за 1990–2009 рр. можемо свідчити про наявність трьох груп продукції за рівнем її конкурентоспроможності на внутрішньому ринку:

1) група продукції з високим рівнем конкурентоспроможності, до якої входять зернові культури та соняшник;

2) група продукції із середнім рівнем конкурентоспроможності, основу якої становлять такі види продукції, як цукровий буряк, картопля, овочі, молоко, а також м'ясо птиці та яйця;

3) група продукції з низьким рівнем конкурентоспроможності, проте з перспективою її підвищення у майбутньому, до якої слід віднести плоди, м'ясо великої рогатої худоби, м'ясо свиней, овець та кіз, виробництво вовни.

Вважаємо, що для кожної з вказаних груп слід передбачити такі стратегії дій: для першої групи – утримання існуючих позицій та підвищення конкурентоспроможності на основі інтенсифікації виробництва; для другої групи – створення сприятливих умов для підвищення конкурентоспроможності продукції за рахунок залучення інвестицій та відповідної державної підтримки; для третьої групи – виключний контроль за діяльністю вказаних галузей з боку держави, розширення обсягів їх державного фінансування, залучення іноземних інвесторів.

Побудова множинних кореляційно-регресійних моделей дозволила зробити висновок, що конкурентоспроможність окремих видів сільськогосподарської продукції підвищується із збільшенням урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин, зниженням виробничих витрат на 1 га посіву чи 1 голову худоби, поглибленням спеціалізації та концентрації виробництва. Так, розрахунок коефіцієнтів еластичності показав, що у першому наближенні із підвищенням середньої врожайності зернових по області на 1 % рівень рентабельності виробництва зерна зростає на 9,5 %; із підвищенням на 1 % питомої ваги цієї культури у структурі товарної продукції результативна ознака збільшується на 1,2 %; із підвищенням на 1 % частки посіву у структурі посівних площ – на 1,1 %. З підвищенням середньої врожайності насіння соняшнику на 1 % рівень рентабельності його виробництва зростає на 1,7 %, із підвищенням виробничих витрат з розрахунку на 1 га посіву на 1 % – зменшується на 1,6 %, а з нарощуванням питомої ваги цієї культури в структурі посівних площ на 1 % – підвищується на 0,04 %.

Найбільш суттєвий вплив на рівень рентабельності виробництва молока справляє продуктивність корів, частка яких становить 68,9 % від загального коливання результативної ознаки. Зокрема, із зростанням середнього річного надою молока від однієї корови та поглиблення спеціалізації на 1 % рівень рентабельності збільшується відповідно на 19,4 % та 1,9 %, а із зростанням на

1 % виробничих витрат в розрахунку на одну корову рентабельність виробництва продукції молочного скотарства зменшується на 14,7 %.

Висновки. Проведений аналіз вартісних показників конкурентоспроможності основних видів сільськогосподарської продукції, виражених в кінцевому підсумку у показнику рентабельності, засвідчив неабияке зниження його рівня в динаміці за роками. Причиною цього є нерівномірні зміни ціни та собівартості реалізованої продукції. По таких видах продукції, як зерно, цукровий буряк, плоди, вовна, приріст живої маси великої рогатої худоби, свиней, птиці, витрати протягом 2000–2009 рр. зростали більш високими темпами, ніж ціна реалізації, що й спричинило поступове зниження прибутковості цих галузей. В цілому найбільш конкурентоспроможними за вартісними показниками на сьогоднішній день як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках є сояшник і зернові, найменш конкурентоспроможними – продукція тваринництва.

Література

1. Основи аграрного підприємництва / [П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.В. Зіновчук та ін.]; за ред. М.Й. Маліка. – К.: Інститут аграрної економіки, 2000. – 582 с.
2. Дуданов И.И. Подходы к оценке конкурентоспособности товарной продукции на региональных продовольственных рынках / И.И. Дуданов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 1999. – №12. – С.23-27.
3. Брылев А. Конкурентоспособность сельскохозяйственной продукции / А. Брылев // АПК: экономика, управление. – 1998. – №10. – С.58-65.
4. Кваша С.М. СОТ та пріоритети аграрної економічної науки / С.М. Кваша // Економіка АПК. – 2008. – №5. – С.8-12.
5. Шпикуляк О.Г. Формування конкурентоспроможності в аграрній економіці / О.Г. Шпикуляк, Ю.П. Воскобойнік, О.В. Овсянніков // Агроінком. – 2007. – №9-10. – С.4-8.
6. Мазур Н.А. Конкурентоспроможність виробництва сільськогосподарської продукції та основні напрями її підвищення / Н.А. Мазур, М.В. Місюк // Економіка АПК. – 2007. – №2. – С.123-127.
7. Супіханов Б.К. Про підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва в сучасних умовах / Б.К. Супіханов // Економіка АПК. – 2008. – №5. – С.3-8.
8. Копистко О.В. Теоретичні основи конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції / О.В. Копистко // Економіка АПК. – 2010. – №1. – С.61-63.

Summary

Gutorova I.V.

Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchajev.

**THE ANALYSIS OF COST INDEXES OF COMPETITIVENESS OF
PRINCIPAL VIEWS OF AGRICULTURAL PRODUCTION**

In article the analysis of cost indexes of competitiveness of principal views of agricultural production, such as the price and the cost price which are displayed in profitability of manufacture is carried out, and also quantitative influence of factors on formation of its size is revealed.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2011 р.